

Eestlaste teekond euroopaliku kultuuri objektist subjektiks vennastekoguduse kirjavara peeglis KUM-TA56

Vennastekoguduse projektist

Uurime eestlaste vaimult suureks saamise lugu

Oleme alustanud kultuuriministeeriumi rahastusel kolmeaastase projektiga "Eestlaste teekond euroopaliku kultuuri objektist subjektiks vennastekoguduse kirjavara peeglis". Meid huvitab, mida uut annab vennaste tekstidest välja lugeda selle kohta, kuidas eestlased hakkasid omakeelset kultuuri üha rohkem ise kujundama. Enne seda usulist ärkamist olid eestlased alamkihi esindajatena täitnud ühiskonnas ülivaldavalt passiivset rolli, vennastekoguduses aga asusid sakslaste kõrval ka eesti vennad täitma olulisi ülesandeid, muu hulgas osaledes tekstide ettelugemises, tõlkimises ja koostamises. Seetõttu on vennastekoguduse liikumist peetud jõuks, mis pani eestlased intellektuaalse sfääri vastu aktiivselt huvi tundma, tehes võimalikuks tõusu ühiskonnaredeli madalaimalt pulgalt ja rahvusliku eneseteadvuse tekke. Mati Laur ongi juhtinud tähelepanu, et mitmed Eesti rahvusliku ärkamisaja juhtfiguurid 19. sajandil ja 20. sajandi alguses pärinesid vennastekoguduse ringkondadest ning rahvuslike liikumiste tähistamiseks hakati kasutama algselt religioosset terminit *ärkamine*.

Uued teadmised filoloogilise analüüsi vahendusel

Kuna töörühm on enamjaolt filoloogilise taustaga, uurime vennaste mõju nende tekstide keele- ja kirjandusteadusliku analüüsi abil. Meid huvitab näiteks, milline oli tekstide koostamisel ja levitamisel rahvuste tööjaotus, mille poolest eestlaste ja sakslaste koostatud tekstid erinesid ja miks üldiselt saksakeelsetes kirjades vahepeal eesti keelele lülituti. Uurime, milline oli hernhuutlike allikate keel ning mil viisil eristus see varasemast ja kaasaegsest kirjakeelest. Vennastekoguduse laiapõhjalisusest tingitult tundub ootuspärane, et selle tekstid mõjutasid omaaegset ilukirjandus-, ajakirjandus- ja halduskeelt. Keelekasutust ja käekirju jälgides loodame ka täpsustada eri isikute panust vennastekoguduse kirjavara ning paigutada ajateljele käsikirju, millest enamik on dateerimata. Kuna seni pole vennastekoguduse tekste keeleliselt analüüsitud, ootab meid eeldatavalt hulk huvitavaid avastusi.

Elulugude ja kirjade allikapublikatsioon

Projekti lõpuks valmib allikapublikatsioon eestlaste varastest elulugudest ja kirjadest võiks rõõmustada iga ajaloo huvilist. Lisaks tekstidele endale sisaldab see nende kirjutajate lühitutvustusi ning põhjalikke analüütilisi käsitlusi, mis koondavad infot kõige kohta, mida annab nende tekstide sisust ja keelelisest kujust välja lugeda. Näiteks huvitab meid järgnev: millised elusündmused, ühiskondlikud hoiakud ja pinged tekstides avaldusid? Milliste vahenditega väljendasid kirjutajad suhtumist ja tundeid? Milliseid vormeleid kasutati? Kas sama

kirjutaja kasutas eri tüüpi või eri saajaile mõeldud tekstides erinevat keelt, viisakusstrateegiaid ja stiili?

Käsikirjad kergemini kättesaadavaks

Kergendamaks huviliste ligipääsu vennastekoguduse allikmaterjalidele teeme olulisemad käsikirjad kättesaadavaks elektroonilistes andmebaasides. Lisame eestlaste elulood, kirjad, kogudusetundide ülevaated, nende tõlgitud raamatud ja muud vennastekoguduse allikmaterjalid pildilisel kujul kirjandusmuuseumi andmebaasi KIVIKE ning tekstilisel kujul Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpuse.

Meeskond

Töörühmas tegutsevad viie asutuse töötajad. Eesti Keele Instituudis uurivad vennastekoguduse kirjutiste keelt ja selle tausta Kristiina Ross ja Annika Viht. Transkribeerijate töö korrektsust kontrollib ning ka ise transkribeerib Anu Pedaja-Ansen.

Eesti Kirjandusmuuseumis süüvib kirjandusteadlasena vennastekoguduse kirjadesse ja elulugudesse Maarja Hollo. Kristi Metste kirjutab artikli kultuuriloolise arhiivi vennastekoguduse fondist ning sisestab nimestiku andmebaasi. Leili Punga, Anni Avi, Riina Raudson, Tuuli Otsus ja Maarja Mikkell teevad tööd, mis on vajalikud vennaste arhivaalide leidmiseks, korrastamiseks ning digifailina kättesaadavaks tegemiseks.

Tallinna ülikooli vanemteadur Aivar Põldvee ja Rahvusarhiivi teadus- ja publitseerimisbüroo toimetaja Kai Tafenau koostavad tekstipublikatsiooni jaoks lühitekstid, mis tutvustavad seal avaldatavate kirjade autoreid ning elulugude subjekte.

Tartu Ülikooli eesti keele ja üldkeeleteaduse instituudi vanemteadur Külli Prillop liidab tekstistatud käsikirjad vana kirjakeele korpusega ning aitab koos kaasprofessor Külli Habichtiga leitud keeleliste suundumuste mõtestamisel. Külli Prillopiga on juba plaanis ka mitu ühisartiklit.

Hiiglaste õlgadel

Projekti põhikoormust kannavad kaks asutust, mille partnerlus sobib ideaalselt jätkama Rudolf Põldmäe hiigeltööd. Valmisid ju ka tema ulatuslikud vennastekoguduse uurimused nii kirjandusmuuseumis kui ka keeleinstituudis töötades. (Käesolevalgi aastatuhandel on vennastekogudus pälvinud kirjandusmuuseumi töötajate tähelepanu, nimelt on Kristi Salve ja Andreas Kalkun kirjutanud taevaskäijate ilmutustest.)

Lisaks Rudolf Põldmäe töödele oleme projekti ette valmistades saanud enim tuge Voldemar Ilja raamatutest ja tema isikuarhiivist, mida Ene Paldre Tartu Ülikooli raamatukogus on korrastanud.

Vaade tulevikku

Loodetavasti aitab projekti käigus süstematiseeritav ja laialt kättesaadavaks tehtav vennastekoguduse materjal selleni kergemini jõuda nii uurijatel kui ka teistel huvilistel. Kuna vennastekogudus oli 18.–19. sajandil suure liikmeskonnaga, on paljudel eestlastel

seal esivanemaid, kelle saatus võib neile isiklikku huvi pakkuda. Teadlastest on ainestiku kättesaadavuse parandamine kasulik kõigile, kes uurivad vennaste suurt panust eesti kultuurilukku, mh lingvistidel, ajaloolastel, kirjandusteadlastel, folkloristidel, teoloogidel ja tõlkeloolastel. Loodetavasti aitab vennastekoguduse ressursside loomine ja tutvustamine kujuneda välja suuremal asjahuviliste võrgustikul.